

דף פה

אמר רב פפא: מחלוקת ממתה למעלה אבל ממעלה למטה כיון דבדק ליה עד חוטמו שוב אינו צריך...'. כתבו הפוסקים (חכם צבי סי' עז וחתם סופר יו"ד שלה, מובא בפתחי תשובה יו"ד שנו, א) שקביעת המוות תלויה בפעימת הלב, וכל שהלב פועם אפילו אפסה הנשימה – חי הוא לכל דבר ואסור להמיתו או לקרב מיתתו.

ולפי זה מה שאמרו בסוגיא בודק עד חוטמו ודיו – פירוש הדבר, כאשר בודק ומפנה את הגל מעל ראשו, ורואה שאין דופק בצדעיים ובעורקי הצואר וגם אינו נושם, אזי ניתן לקבוע שהוא מת, ואין לחוש למיעוט שכמעט אינו בנמצא שבכל זאת עדיין הלב פועם ולא הורגש בצואר. ואולם כאשר הדבר מבורר לפנינו שהלב חי, ודאי שאין לקבוע שהוא מת בגלל הפסקת הנשימה (עפ"י שו"ת מהרש"ם ח"ו קכד; אגרות משה יו"ד ח"ב קמו; שבט הלוי ח"ז רלה וח"ח סז).

א. לכאורה אין הכרח לחידוש זה, לומר שאין חוששים למיעוט דמיעוט שדופקם אינו מורגש בצואר [וכפי הידוע עלול הדבר להיות במצב של איבוד דם וכד', שהדופק חלש מאד ואינו ניתן תמיד להבחנה]. ועוד יש להעיר על פירוש זה, מדוע הזכירו בגמרא חוטם ולא הזכירו בדיקת דופק בצואר שהוא העיקר. ועוד, הלא החוטם מוזמן קודם הצואר ומשמע לכאורה שאין צריך בדיקת דופק בצואר.

אך נראה ודאי שכל שיש ספק שמא הנשימה או הדופק פסקו זה עתה – מחויבים להחיותו שהרי ניתן להחזירם במקרים לא מעטים על ידי הנשמה או עיסוי והרי הוא עדיין חי. על כרחך לומר שמדובר כאן באופן שאין ספק לבודק שהנשימה פסקה זה מכבר כגון שהגל חסם דרכי הנשימה זה זמן רב או שבדק במשך זמן ארוך, ובאופן זה הרי לא יתכן שהלב ימשיך לפעום לאחר דקות ארוכות מהפסקת הנשימה. [ולדעת אבא שאול שבדק עד לבו, גם כן מדובר שאין לו דופק בלבו במשך זמן שאין אפשרות להחזירו. והכמים סוברים שאין זו בדיקה מוחלטת].

ב. כתב בשבט הלוי שם (ועוד פוסקים) שהמצב הקרוי 'מוות מוחי' אינו קובע את המות מבחינת ההלכה, כל עוד הלב פועם. ובשם הגר"ז אויערבך זצ"ל מובא ('אסיא' נג-נד תשנ"ד) שאם יצליחו המדענים להמציא בדיקה אשר תוכיח בוודאות גמורה ובמהימנות מלאה שכל תאי המוח מתו ולא רק גזע המוח, בדיקה שתיעשה ללא הזזת חולה או החדרת חומר לגופו – דבר שאסור לעשותו לגוסס – יהא מקום לשקול ולומר שאדם זה מת גם אם לבו עדיין פועם. ועוד מובא בשמו שאם קבעו הרופאים כיום מצב של מוות מוחי והלב פסק לפעום במשך שלשים שניות, הרי אדם זה מוגדר כמת אפילו אם הצליחו לבצע החייאה ולהחזיר את פעולת הלב לתיקנה.

ובשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל מעיד חתנו הרב טנדלר שליט"א (מובא בקובץ המעין טבת תשנ"ו), שאדם שמת מוות מוחי ואינו נושם בכחות עצמו – נידון כמת ודאי, הגם שהלב מסוגל לפעום עדיין כמה ימים. והורה למעשה להתיר להפסיק את מכשיר ההנשמה אחר שנתברר שאין לחולה כח נשימה עצמאי. וכן לפי זה מותר להוציא אברים להשתלה מאדם שמת מוות מוחי [לפי מה שפסק (באג"מ יו"ד סוס"י קעד) שמותר ואף מצוה לתרום אברים ממת להצלת נפשות]. אך כאמור אין דעה זו מוסכמת.

זלוי הסדר' – סודר שמועות החכמים [וכיוצא בזה בפסחים קה: (ריעב"ץ)].

(ע"ב) ז'מה מילה שהיא אחד מאבריו של אדם דוחה את השבת, קל וחומר לכל גופו שדוחה את השבת'. רבנו חננאל פירש: מצאנו שהמל את התינוק מצילו מן המיתה כמו שנאמר באליעזר בנו של משה רבינו. והקטן נתפש בעוון האב והגדול בעוון עצמו, ושניהם בחיוב מיתה. ולכן אמרה תורה למולו אפילו בשבת – כדי לפדותו מן המיתה.

רלא

בדומה לזה הבין הרשב"ש בכוננת רש"י שלכך מילה דוחה שבת משום שמצילתו מעונש כרת. ומה למדו לשאר פיקוח נפש. והקשה על כך מלשון הקל-וחומר. ועוד, הלא יכול לימול מחר וגם כן ייפטר מעונש כרת. וגם לפי טעם זה מדוע מילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת.

אך הלא ודאי אילו היה הדין שמילה אינה דוחה שבת, לא היה בחיוב כרת ומיתה. אלא כוונת הדברים לפרש טעמא דקרא, שלכך החמיר הכתוב שמילה בזמנה לא תידחה אף בשבת, מפני שהיא תיקון גופו של הולד, תיקון חייוני שיש בהעדרו עונש מיתה – ומכאן ניתן ללמוד בקל וחומר להציל נפש מסכנה גמורה.

לפירוש זה נראה שמיושבת קושית הרשב"א מאי קל וחומר, שמא מילה חמורה שנכרתו עליה י"ג בריתות או שיש בה כרת – אך כאמור הלימוד הוא מטעמא דקרא שבעצם היה יכול לעשותה למחר אלא אמרה תורה לדחות לתיקון אבר אחד, כל שכן לתיקון הגוף כולו. וכיון שכן י"ל שאין לפרוך כי סברת הק"ו נשאת שהיה יכול לדחות המצוה למחר ואעפ"כ אמרה תורה שתיקון אבר אחד עדיף. [גם יש ליישב בזה מדוע לא נאמר 'דיו' ולא נתיר אלא פיקוח נפש ודאי, אבל ספק לא ידחה כשם שאין ספק חיוב מילה דוחה את השבת – כי אין הלימוד מהדין אלא מטעם הדין, ועל כן סברא הוא שאם מצינו שהחמירה תורה בתיקון ודאי זה, מסתבר שאף בספק של מיתת כל הגוף יש להחמיר].

ויש מפרשים הקל-וחומר' כך: אם לקיום מצוה יחידית באבר אחד אמרה תורה לדחות את השבת, כל שכן לפיקוח נפש שהוא לקיום כל המצוות, שיחיה ויוכל לשמור ולעשות את כולן (כן הביא הרשב"א בשבת מהתוספות. וכן פירש הר"ן בחדושו שם. וזו נראית גם כוונת הריטב"א).

ובתורא"ש נראה שמפרש כמשמעות הפשוטה, שזו מצוה הנוהגת באבר אחד וזו בהחייאת הגוף כולו.

חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. גם במקום שאין שייך טעם זה כגון מרוצץ שאין אפשר שיבריא, ומצילו להאריך את חייו חיי שעה בלבד, או כגון חרש שוטה וקטן שאינם בני מצוות, אעפ"כ מחללים – שאין זה אלא טעמא דמלתא כשאר טעמי המצוות, אך הדין אינו תלוי בזה (ע' באור הלכה שכט"ג; אגרות משה או"ח ח"ג סט. וזהו כדברי הגרעק"א שלכן מחללים שבת על תינוק שנשבה לבין העכו"ם וכד' אעפ"י שאין שם הטעם הנ"ל. אבל הבית-מאיר (או"ח של) כתב שאין לחלל שבת על בני הקראים וכדו').

והנה כמה מהראשונים הוציאו נפקותא מטעם זה, לענין חילול שבת להצלת עובר במעי אמו, הגם שלא מלאו לו ארבעים יום ולא נאמר בו וחי בהם, אעפ"כ מחללים עליו את השבת כדי שישמור שבתות הרבה (עפ"י בה"ג; רמב"ן נדה מד ועוד. וכן פסקו אחרונים להלכה ע' או"ח של, ורבאור הלכה שם. וע' חדושי הנצי"ב כאן). אך גם לדעה זו אין הוכחה אלא שטעם זה מוס"ף להקל גם במקום שאין שם טעמא ד'וחי בהם', אבל להפך לא שמענו, לומר שכל מקום שאין שייך טעם זה אין מחללים, גם אם קיים טעם 'וחי בהם' כאמור (ע' בשבט הלוי ח"ג לו וח"ה מז).

ונראה לפי"ז שאין מחללים על חיי שעה של עובר, שהרי אין בזה הטעם 'כדי שישמור שבתות הרבה' וגם אינו נפש אדם שנאמר בו 'וחי בהם'. וע"ע במואב בערכין ז.

עוד יש להעיר שאף לדברי בה"ג שהוציא הלכה מטעם זה, לא שמענו אלא לענין פקוח נפש, אבל אין להתיר לאדם לעבור איסור חד פעמי כדי לשמור או למנוע מאיסורים רבים בעתיד (ע' אגרות משה או"ח ח"א ז).

ע"ע נפקותא אפשרית בדרשות, במנחת חינוך (סוף מוסף השבת); שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב קמו ד"ה וטעמו; שבט הלוי ח"ה סז. וע"ע בדברי הרמב"ם הל' ממרים ב,ד.

חטאת ואשם-ודאי מכפרין. מיתה ויוהכ"פ מכפרין עם התשובה. מרש"י (כאן ובשבועות יג) משמע שאף חטאת ואשם אינם מכפרים בלא תשובה אלא שלא שנינו זאת במפורש כי מסתמא עשה תשובה שאל"כ לא היה מביא קרבן. וכן מפורש בתוספתא (ד) חטאת ואשם ומיתה ויוהכ"פ, כולם אין מכפרים אלא עם התשובה. וכן פסק הרמב"ם (שגגות ג, ט): 'אין יוהכ"פ ולא החטאת ולא האשם מכפרין אלא על השבים המאמינים בכפרה'.

וזה שלא עירבן תנא דמתניתין כולם כאחד, יש לומר מפני שחלוקים בכפרתם; החטאת והאשם מכפרים כפרה גמורה, ובעבירות מסוימות בלבד [כגון החטאת על דבר שזדונו כרת], ועל הרוב בשגגה ולא במזיד. לעומת זאת מיתה ויוהכ"פ מכפרים על כל העבירות במזיד, אבל בשוגג אין יוהכ"פ מכפר בלא הבאת קרבן (עפ"י תפארת ישראל).

יש מי שכתב שחטאת הבאה על השוגג, מכפרת בלא תשובה (עפ"י גבורת ארי).

הוכיח כן מהסוגיא בכריתות, מכך שפירשו שם הברייתא 'חטאת ואשם אין מכפרין אלא על השבין' לאפוקי אומר לא תכפר לי חטאתי. ומדוע לא פירשו כפשוטו שלא שב – משמע שאף בלא תשובה מתכפר. ותימה לכאורה שסותר דברי התוספתא והרמב"ם הנ"ל. ונראה לישב שודאי אם אינו שב בלבו ולא מתחרט על חטאו – אינו מתכפר בקרבן, שהרי זבח רשעים תועבה וגם אינו שב מידעתו, אלא ודאי מדובר שמתחרט על חטאו רק לא התודה עליו בפירושו, ובוה מוכח מהסוגיא שם שמ"מ מתכפר שידוי פה אינו מעכב בקרבן. וכן יש לדייק מדברי הרמב"ם (שם), ממה שכתב שאין הקרבן מכפר למי שאינו מאמין בכפרתו וכשיחזור מבעיתו צריך להביא קרבנו. משמע שאם מאמין מכפר ואף על פי שלא התודה.

ואם כן יתכן שרש"י ג"כ מודה לזה, וכוונת רש"י שמתכפר רק אם מתחרט וחפץ בכפרתו ומסתמא הוא כן שהרי מביא קרבן [וכמו שאמרו בברכות כג. 'אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם על הטובה הם מביאים אם על הרעה הם מביאים']. ול"ק קושיית הגבול"א מדוע רש"י לא הוכיח שצריך תשובה מכך שצריך להתודות על הקרבן – כי גם רש"י נקט שאין הידוי מעכב. ומה שפירש רש"י בשבועות 'שבין' כפשוטו, אין הכוונה שידוי-פה לעיכובא אלא לומר שהוא מתחרט ורוצה בכפרת הקרבן.

'האומר אחטא ואשוב ואחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה'. יש מי שכתב שודאי לא דברו חכמים בשוטים ורשעים החוטאים למלאות תאות יצרם וידמו שישבו אחר שימלאו תאותם – שזו שטות גדולה, כי אם בתחילת כניסת היצר ללבו לא יוכל לנצחו איך יחשוב שאחר כך ינצחו, לאחר שכבר קנה היצר שבייתה בלבו –

אבל הכוונה היא כלפי הטועים החושבים לחטוא כדי לשוב אחר כך, להגיע למדרגת בעלי תשובה. וגם זה בהסתת היצר הרע למי שאין היצר יכול להסיתו לחטא גמור לעבור על רצון השי"ת, מסיתו בכך שמדמה לו זאת כעבירה לשמה, ועל זה העידו חכמים שאין מספיקים בידו, כי באמת זה החוטא לכתחילה על מנת לשוב, אין החטא נחשב בעיניו כלום, ואיך יזכה לתשובה גמורה שהיא ההתמרמרות והחרטה הגמורה בלב על מה שעשה (מתוך תקנת השבין עמ' 82. וע' גם רסיסי לילה לח).

א. יש לרמוז כפירוש זה מהכפלת 'אחטא ואשוב אחטא ואשוב' [כדדייק להלן פז]. – לומר שאין מדובר שיצרו תוקפו כעת ומדמה בדעתו שיחטא אך הפעם ואח"כ ישוב, אלא שאומר כן מתוך מחשבה שכלית בתכנון מכוון.

ב. לולא דבריו יתכן לפרש באדם שיש בו אמונת אומן ורצון טוב אלא שיצרו מטעהו שאף אם יחטא, רצונו הפנימי יישאר בטהרתו והוא יגבר לבסוף, ובגלל טעות זו מרשה לעצמו לחטוא בסברו שבסופו של דבר יווכח במרירותו ופגימתו של החטא וישוב ממנו – על כך אמרו חכמים שבדרך זו לעולם לא יהא סיפק בידו לעשות תשובה שהרי אדרבה משתמש הוא בכח התשובה כדי לחטא ולמלא תאות יצרו, ולעולם ימצא לו היצר טענות כאלו ואחרות.

'מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל'. כמו בטבילת המקוה, צריך שיהא כולו בתוך המים, ואפילו אין יוצאת אלא שיערה אחת לא עלתה לו טבילה, כך בטהרת הקב"ה את ישראל, צריך האדם להיות כולו דבוק להשי"ת בכל מעשיו ורק עיי"כ נטהר מכל טומאותיו (עפ"י ארץ צבי אמור תרפ"ז).

– מי המקוה רומזים למי הדעת (כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות מקואות), וכשיטבול האדם במים אלו דהיינו

דעת ד', ויתכסה כל גופו בהם – כלומר כל כחותיו יהיו שקועים בעסק זה – אז נטהר מעוונות, שזוהי הדביקות הגמורה. ובלבד שכל גופו עולה בהם – כל תאוותיו ומחשבותיו וכחותיו בפרטי פרטות אין להם שום תשוקה ורצון כלשהו לעניני זה העולם רק למה שהוא רצון השי"ת, ושקועים בזה לבד (דובר צדק ח עמ' 14).

– טהרת המים נעשית על ידי השקה, כאשר המים מתחברים למקור. וכן טהרת האדם; כאשר מחבר ומדביק עצמו להשי"ת ורואה שכל חיותו הוא רק ממקור החיים מהשי"ת – זוהי טהרתו (בשם הרה"ק מאיזביצא, מובא בתפארת יוסף. וע"ע שם משמואל – שבת שובה תרע"ב תרע"ד).

– כשם שטבילה אחת ברגע אחד מטהרת מכל מיני טומאות, גם אם רבו ונמשכו זמן רב, כך האדם אפילו יחטא שנים רבות, אם עשה תשובה בלב שלם אפילו רגע אחד – נטהר מכל טומאותיו [שהרי התשובה נבראה קודם בריאת העולם והיא למעלה מן הזמן] (עפ"י וצוה הכהן סו.).
ע"ע אור זרוע לצדיק, בתחילת הספר; רסיסי לילה יט; משך חכמה פר' צו ח, ז.

יזעל החמורות הוא תולה עד שיבא יום הכפורים וכפר... עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. ואף על פי שאינו מתכפר עד יום הכפורים או קבלת יסורים, זהו רק לענין הדין והעונש על העבר אבל כיון שנתחרט על מעשיו הריהו מעתה בגדר 'צדיק', וכמו ששנינו (בקדושין טז): המקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור, אפילו היה רשע גמור – מקודשת, שמה הרהר תשובה בלבו (עפ"י אור זרוע קיב. וע"ע אגרות משה או"ח ח"ד קטז).

ובספר בני יששכר (תשרי ב, כו) הסביר שמסירות-נפש בלבו באמת, נחשבת כמיתה ממש ומתכפר גם מאותן עוונות שאין מועילה בהן תשובה עד מיתה.

וגם אם חטא לחברו ועדיין לא ריצהו, כיון שהרהר לשוב ולרצות את חברו ועוד לא היה סיפק בידו לעשות כן – הרי זה 'צדיק' (ע' חלקת מחוקק לה סקמ"ד, ובבית שמואל שם).

ראשי פרקים, ציונים ומראי מקום

(ע"ב) 'רבי ישמעאל, דילמא כדרבא דאמר רבא מאי טעמא דמחותרת, חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו... ואשכחן ודאי ספק מנלן...' מהשוואת הגמרא דין פיקוח נפש שדוחה שבת לדין בא במחותרת, נראה לכאורה שלפי האמת שגם ספק פיקוח נפש דוחה שבת ושאר איסורים, הוא הדין לענין הבא במחותרת, גם כאשר יש ספק אם הוא בא על עסקי נפשות אם לאו – מותר להורגו. אך אפשר שמשום חומר שפיכות דמים לא התירה תורה אלא בודאי בא על עסקי נפשות. ונחלקו בדבר האחרונים – ע' במצוין בפסחים ב.

'אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו... אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל... טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי'. כן מצינו לשמואל במקום אחר (ע' שבת ע) שדרש את הכתוב שלא כפי דרשת התנאים. ואף על פי שאין אמורא חולק על תנאים, זהו במחלוקת בדין אבל כשהדין מוסכם אין מניעה לחלוק בדרשה (עפ"י רש"ש שבת שם. והתוס' שם כתבו שקבלה היתה לו מרביתו לדרוש כן, אך כאן קצת משמע שאמרה שמואל מעצמו. והרש"ש כאן העיר שכבר דרש דרשה זו רבי ישמעאל בסנהדרין עו. וע"ע במובא ביוסף דעת ברכות כג: שמצינו לכאורה בכמה מקומות ששמואל נטה מדברי הברייתות, וי"ל שקבלה אחרת היתה בידו מתנאים אחרים).

‘עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו’. בפירוש רבנו יהונתן מלונגיל כתוב ‘שבין אדם לחברו – כגון גזל וער יות...’. אפשר שטעם הדבר שערייות בכלל חטאים שבין אדם לחברו הן משום שהביא תקלה לאשה והכשילה בעבירה, והלא גדול המחטיאו יותר מן ההורגו, ואף על פי שעבר חברו מתוך בחירתו. ואולם הרמב”ם (תשובה ב, ט) מנה בעילה אסורה בחטאים שבין אדם למקום. ובפשטות מדובר כשגם היא עוברת [ודוחק להעמיד בשוטה וכד’], ומבואר שלדעתו המכשיל את חברו בעל-בחירה, אין הלה יכול לבוא בתביעות למכשיל ואין צריך לרצותו (וע”ש בפ”ד סוף ה”ג. וצ”ע). וכן כתב מהרי”ק (קכט). הובא בפרי חדש (תרו) שהבא ברצונה אין זה חטא שבין אדם לחברו לענין שצריך לפייסה. וע’ בתוס’ יבמות (כה: ד”ה אין) שנקטו בסברא פשוטה שהבא על עריות אינו נחשב רע לבריות לענין פסול עדות [ונראה שאף ר’ יהונתן יכול לטבור כן, שמ”מ לא עשק או כחש בחברו]. ואילו בעה”מ כתב שהבא על הערוה בכלל ‘רע לבריות’ הוא (ע’ במש”כ בזה ביוסף דעת סגהרין כז).

‘נימא דלא כרבי דתניא רבי אומר על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכפורים מכפר’. רבי הולך לשיטתו שאמר במדרש (משלי ט): ... וימי הפורים לא יהיו בטלים... אמר רבי: אף יום הכיפורים אינו בטל לעולם, שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם – כלומר הבטיחה תורה שהיום יכפר ואפילו לא ישמרוהו, בין אם יעשו תשובה בין אם ח”ו לא יעשו – יכפר (עפ”י שו”ת הרשב”א ח”א צג).

בקהלות יעקב (ח”ב טו) הקשה, לדעת רבי שיוהכ”פ מכפר על שאינן שבין, נמצא שאדם שנשמר מעוון כל השנה כמוהו כמי שעבר עבירות – וזה לא יתכן. וכתב שההפך שביניהם הוא לענין השכר, שלזה שפרש ונמנע מעבירה יש שכר כעושה מצוה, ולשני שעבר – אין לו. ונראה לכאורה שאין צורך בכך כי אף לרבי אין העוון מתמרק לגמרי אלא ביסורים [או במיתה, בחמורות], אך אם שב – מתמרק העוון בלעד. כן מבואר מתוך דברי התוס’ בשבועות שם בד”ה בעומד. וע’ גם בתו”י כאן. ע”ע במובא בכריתות ז.

פסק הרמב”ם (תשובה א, ב) ששעיר המשתלח מכפר על העבירות הקלות אף ללא תשובה, ואולם על החמורות אינו מכפר אלא עם תשובה. ונתחבטו המפרשים למצוא מקור לחלק בין קלות לחמורות. ופירש בלחם משנה לפי שיש למעט במחלוקת רבי לרבנן, וכיון שלרבי מכפר אפילו על כריתות ללא תשובה, די לנו לומר שלרבנן לפחות מכפר על הקלות אף ללא תשובה. ונראה בדעת הרמב”ם שזה אמור רק לענין השעיר, אבל עיצומו של יום מבלעדי השעיר כגון בזמן הזה, אינו מכפר אפילו על הקלות ללא תשובה, כמדויק מלשון הרמב”ם בהלכה ג’. והרי בשעיר המשתלח יש תוספת כפרה על עיצומו של יום שאם לא כן למה הוא בא, ולכך מועיל לכפר על הקלות אף ללא תשובה. ולפי זה מחלוקת רבי ורבנן נאמרה על כל העבירות, בין קלות בין חמורות, כדמשמע מסתימת הלשון, ולכך לא הזכירו בדבריהם את השעיר אלא ‘יום הכיפורים’. וכבר דנו בדבר הראשונים, בכפרת היום בלא השעיר (ע’ בתוס’ שבועות יג. ד”ה ועבר ובשאר ראשונים שם). עוד בבאור שיטת הרמב”ם – ע’ בשו”ת בית זבול ח”א כ, בארוכה.

– לדעת רבי שיוהכ”פ מכפר אף לשאינן שבים, נראה שהעובר עבירה ולא שב הימנה ועבר עליו יום הכיפורים, אע”פ שכבר נתכפר לו חטאו – מצוה עליו לשוב ממנו, מפני שהמצוה לשוב אינה תלויה ועומדת בכפרת החטא. ואף אם לא היה בכח התשובה לכפר החטא, חייב האדם לשוב בתשובה על חטאו. ונראה עוד ששלימות התשובה לשמה היא לשוב מפני מצות התשובה, שכך רצון הית”ב שישוה החוטא מחטאו. והשב מפני שרוצה שיתכפרו לו עונותיו – אין תשובתו תשובה לשמה. ולכן אף אם כבר נתכפר עונו הלא מצות התשובה עדיין לא קיים.

וכן להפך, השב באופן שלא קיים את מצות התשובה כגון שלא כיוון לשם מצוה למ"ד מצוות צריכות כוונה, מ"מ עכ"פ שב ועונותיו כופרו – שקיום מצות תשובה וכפרת העון שני דברים הם [ודומה למי שהתפלל ולא כיוון לשם מצוה, אף שלא יצא ידי חובתו נראה שתפלתו נשמעת. אמנם י"ל שמצוה זו וכל כיוצא בה אינה צריכה כוונה לכ"ע, שעצם קיום המצוה מורה על כוונת המקיימה, וכן י"ל במצות התפילה, שאף שלא כיוון לשם מצוה יצא ידי חובתו. וכן י"ל בכל מצוות התלויות בלב כאהבת ה' ויראתו. ובכעין סברא זו דן בשו"ת עונג יו"ט].

ויש להוכיח כן מזה שמצאנו שהתשובה מועילה אף קודם מתן תורה (קין ועוד) וכן אצל הגויים מועילה תשובה כמו שמצינו באנשי נינוה (וע' תנחומא האוינו; לב אליהו פר' אחרי. ואכ"מ) הגם שלא מצינו שהצטוו במצוה זו. ובוה מובן אמרם ז"ל (בירושמי מכות ב,ו) שאלו לתורה, חוטא מהו ענשו? אמרה להם יביא אשם ויתכפר; שאלו להקב"ה, אמר: יעשה תשובה. – והלא התשובה מפורשת בתורה ולמה היא לא אמרה כן. אלא ע"כ שמצד מצות התשובה שנאמרה בתורה אין ראייה שהתשובה מכפרת ומצילה מעונש. ודבר זה שהתשובה מתקנת למפרע את המעוות, חידוש גדול הוא שאינו בתורה אלא יצא מפי כל יכול הקב"ה.

ואם תאמר אם כן מהו זה שאמרו (חגיגה טו) יצתה בת קול ואמרה 'שובו בנים שובבים' חוץ מאחר, שמשמע שכיון שאין התשובה מועלת לו אין צורך לשוב. והלא מצוה לשוב מן הדין ומצוות התורה לכל נאמרו. י"ל הכוונה שאין לו אפשרות שישוב באמת שמנעו ממנו את התשובה. ועוד למש"כ הקדמונים (מובא בשל"ה ועוד) שלא אמרו לו כן רק לדחותו אבל באמת יכול היה לשוב, לק"מ.

– עוד על הדעות השונות האם יוהכ"פ ללא שעיר המשתלח מכפר על עבירות חמורות, ועל שאר ענינים השייכים – ע' במובא בשבועות יג.

– ע' במועתק לעיל נ מספר רסיסי לילה.

דף פו

לא תשא וכל דדמי ליה' – כלומר לאוין גמורים שלוקים עליהם, בדומה ל'לא תשא' שבית דין ש' מטה מלקים עליו (כמבואר בשבועות כא.), להוציא שאר לאוין שאין בהם מלקות כגון לאו שאין בו מעשה הרי הם כלאו הניתק לעשה וכעשה (עפ"י תקנת השבין עמ' 118. ע"ש באורך. וע' גבורת ארי).

היכי דמי חילול השם... –

'זה לשון הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה סו): והחלק המיוחד הוא שיעשה אדם ידוע במעלה ובטוב פעולה אשר נראה בעיני ההמון שהיא עבירה ואין ראוי לנכבד לעשות דמיון הפועל ההוא, אף על פי שהפועל מותר – הנה הוא חילול השם. ומייתי על זה גמרא דיומא בפרק יום הכיפורים בסופו, היכי דמי חילול השם כגון דשקיל בשרא מבי טבחא ולא יהיב דמי לאלתר. וכן כתבו כולם, הסמ"ג (לא-תעשה ב) והחינוך (רצה) והספר יראים להרא"מ (ו. בדפוס וילנא שמ), שאפילו דבר שהוא מותר מן הדין אך לעיני ההמון נראה דבר זה לאיסור – עובר בזה על לא תעשה דאורייתא של ולא תחללו את שם קדשי, שאין כה לא בתשובה לכפר ולא ביסורין למרק ולא ביום הכיפורים, אלא כולן תולין ומיתה ממרקת... כי על ידי שאדם חשוב עובר על התורה, נעשה שם קדשו יתברך ותורתו חולין אצל ההמון. וכיוצא בזה כתב הרמב"ם (יסודי התורה ה,יא) עיין שם שכתב: 'או שדיבורו אינו בנחת עם הבריות ואינו

מפקחים עליו. וכן תינוק מושלך בעיר שרובה כותים – לענין פיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב ומחללים עליו את השבת (וחי בהם – ולא שיבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל. תוס'). ואולם קבוצה שרובה עכו"ם ומיעוטה ישראל ופרשו מקצתם למקום אחר, ונפל על הפורש מפולת – אין מפקחים (ריו"ח).

א. כן פרשו רש"י ותוס'. ואילו הרמב"ם הר"ן והרא"ש מפרשים שאם נעקרו כולם ממקומם [יש אומרים דוקא כשנתפזרו בזה אחר זה למקומות שונים וי"א אף בבת אחת] ונכנס אחד מהם לחצר אחת – אין מפקחים עליו [לרבי יוחנן], דכל דפריש מרובא פריש. אבל נשארו במקומם ופרש מהם אחד – מפקחים, שכיון שנשארו האחרים קבועים במקומם הרי הם כמחצה על מחצה וספק נפשות להקל.

ופסק הרמב"ם (שבת ב, כ; איטורי ביאה טו, כו; שו"ת הרמב"ם שג) שבאופן זה שנעקרו כולם ופירש אחד – הולכים אחר הרוב, שכן משמע שרבי יוחנן חולק על שמואל והלכה כמותו. וכן תינוק הנמצא בעיר שרובה עכו"ם – אין מפקחים עליו את הגל בשבת. ואולם הרי"ף פסק כשמואל. ואפשר שהרמב"ם והרי"ף מודים לדינא לרש"י ותוס' שאם הלכו כולם לחצר האחרת ונפלה שם מפולת נחשב כקבוע (עפ"י תוספת יום הכפורים).

ב. השפת-אמת צידד לומר על פי דברי התוס' ש[לפי המסקנא] שמואל חולק על רבי יוחנן וסובר שאפילו פרשו מקצת מהסיעה מפקחים, שאין הולכים בפיקו"נ אחר הרוב בשום אופן.

ג. כל זה אמור ברוב של פרישה ומשום 'כל דפריש – מרובא פריש' שהוא נידון כדין ודאי, אבל בסתם 'רוב', אפילו הוא רוב מוחלט – מחללים (ע' אגרות משה אה"ע ח"ד יז, ד).

הרופא מרים בשבת את שפופרת הטלפון שמצלצל אליו אפילו בעיר שרובה נכרים ורוב שיחותיו אינם לצורך פיקוח נפש – שמא מתקשר אליו ישראל לצורך פיקוח נפש. וטוב להרים בשינוי. (עפ"י 'הלכה ורפואה' ח"ג מהגרונ"ג גולדברג שליט"א. וע' גם בשמירת שבת כהלכתה לב, מז).

ד. כשיש ספק על אדם שמא חייב מיתה, ודאי הולכים אחר הרוב כדי לדונו במיתה ואין זה שייך לנידון הצלת אדם שאינו חייב מיתה, והרי הלכה פסוקה היא שורפים וסוקלים על החזקות, והוא הדין על פי הרוב (עפ"י שפת אמת).

וערמב"ם ומ"מ איס"ב טו, כה לענין תינוק הנמצא בעיר שרובה ישראל שההורגו אינו נהרג, הגם שלגבי שאר הלכות הוא כשיראל. ועט"ז אה"ע ד סק"ז שיש חילוק אם המיעוט לפנינו אם לאו. וי"א שאין דיני נפשות גרועים מיוחסין. ע' מ"מ הכ"ז.

דפים פר – פה

קמד. המוצא תינוק מושלך במקום שיש בו כותים וישראל – מה דינו?

עיר שיש בה כותים וישראל, ונמצא בה תינוק מושלך – דינו משתנה לענין ההלכות השונות; – להחיותו; אמר רב: אם רובה ישראל – מצוה להחיותו, ואם לאו – אינו חייב.

מבואר בדברי רש"י שלפי שמואל אפילו רובה נכרים מצוה להחיותו [אך נראה דהיינו כשאין לו מה לאכול ונוגע הדבר לנפשות, אבל פרנסה בעלמא לא. ערש"י כתובות טו: ושיטמ"ק]. ולרב – מבואר בתוס' שאפילו מחצה על מחצה אינו חייב כי אין בדבר משום פקוח נפש. וכן דעת הרמב"ן והרשב"א (מובא במ"מ איס"ב טו, כו). ולדעת הרמב"ם (שם) מחצה על מחצה מצוה להחיותו כשיראל.

ליחוס [כגון אם נקבה היא, האם מותרת לינשא לכהן, גם כשאין בה משום 'אסופי']; אפילו ברוב ישראל פסול הוא (מעלה עשו ביוחסין להצריך שני 'רוב').

ע' פרטים נוספים בכתובות טו.

לפקח עליו את הגל; כאמור למעלה, לדברי שמואל אין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב הלכך אפילו ברוב כותים מפקחים עליו בשבת.

כתב הרמב"ם (בש"ת שג) שרב ורבי יוחנן חולקים וסוברים שהולכים אחר הרוב. וכן פסק להלכה (איס"ב טו,כו). וכן הוא בשלחן-ערוך (אה"ע ד,לד). ואילו הרי"ף רמב"ן ורשב"א חולקים. וכ"ה בטור וברמ"א (שם). ולזה הסכים הגר"א.

להאכילו נבילות; אם רוב כותים – מותר (עד שיגדל ויקבל עליו גירות. רש"י). מחצה על מחצה או רוב ישראל – אסור.

להשיב לו אבידתו; אם רוב ישראל – מחזירים. מחצה על מחצה או רוב כותים – אין מחזירים. לנזקין; היו שם מחצה על מחצה, ונגח שור של ישראל את שורו – פטור. נגח שורו את שור ישראל – אינו חייב אלא כישאל; חצי נזק בתם, שהמוציא מחברו עליו הראיה. היו רוב ישראל – כישאל. רוב כותים – ככותי.

כ"מ בגמרא וכן מפורש בתוס' שברוב ישראל, חייבים לשלם לו כישאל [ואף על פי שאין הולכים בממון אחר הרוב, אך הואיל וזהו ספק כללי הנוגע לשאר הלכות, הולכים בו אחר הרוב אף לענין ממון. עפ"י יש"ש והפלאה כתובות טו. וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א קפח]. ויש אומרים שלפי מה שאנו נוקטים כשמואל שאין הולכים בממון אחר הרוב, אם נגח שור של ישראל את שורו – פטור (עפ"י מגיד משנה איסורי ביאה טו,כו; טור אה"ע. וכן כתב הרש"ש בדעת התוס' בכתובות). ויש שכתבו שגם ברוב נכרים אינו משלם אלא חצי נזק בתם מפני שאין הולכים בממון אחר הרוב (עפ"י שיטה ישנה' בשיטמ"ק כתובות. וע"ש במהר"ם שיף). ואולם דעת שאר פוסקים שמשלם חצי נזק מפני שהוא מסופק בעצמו אם ישראל הוא או גוי הרי זה ספק בעיקר החזקה ואין לו חזקת ממון (ע"ש בשיטמ"ק).

משמע מדברי רש"י שכשגדל אותו תינזק מחויב להתגייר ולנהוג יהדות [וטעם הדבר מאחר ואינו אלא ספק, ובבן-נח לא נאמר הדין 'הלך אחר הרוב', לכך צריך לחוש שמא הוא ישראל]. ואולם אין כן שיטת הרמב"ם (עפ"י תשובת הנצי"ב לבנו – נדפסה בחידושו כאן ובמשיב דבר ח"ה ט).

דף פה

קמה. מהם דיני פיקוח הגל בשבת מעל מי שנפלה עליו מפולת?

מי שנפלה עליו מפולת; ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק כותי ספק ישראל – מפקחים עליו את הגל (אף על פי שיש בו כמה ספיקות. פוסקים).

מצאוהו חי – מפקחים, ואפילו להחיותו חיי שעה בלבד (כגון שנתרוצץ ובודאי לא יבריא. וכל שכן שאר גוססים שמייעוט דמיעוט מהם מבריאם) (עפ"י באור הלכה שכ"ט,ג).

יש מי שכתב שבספק חיי שעה אין מחללים את השבת (עפ"י ספר החיים לגר"ש קלוגר). ויש חולקים (ע' שם אריה אה"ע ק"ז).

מצאוהו מת – יניחוהו. [ואפילו רבי יהודה בן לקיש שהתיר להציל את המת לחצר מעורבת מפני הדליקה, לא התיר אלא שם מתוך שאדם בהול על מתו יבוא לכבות האש, מה שאין שייך כאן].

עד היכן הוא בודק אם מת; אם מפקח הגל מצד רגליו לראשו, מגיע עד חוטמו ורואה אם הוא נושם אם לא. אם אינו נושם – לא ימשיך לפקח. ויש אומרים עד לבו, שאם אין בו דופק לא יפקח עוד. (בר"ף הגרסה: עד חוטמו, ויש אומרים עד טבורו). היה מפקח מצד ראשו, הכל מודים כיון שבדק עד חוטמו שוב אינו צריך.

הלכה שצריך לבדוק עד חוטמו ואין די בלבו, ואפילו מצאוהו מרוצץ, כל שיש חיות בחוטמו

– חי הוא (עפ"י או"ח שכת, ד).

בדק ומצא עליונים מתיים לא יאמר כבר מתו התחתונים, אלא ימשיך לפקח.

אם העליונים גוססים, משמע שיכול להזיזם כדי לפנות התחתונים ואין לחוש משום הזזת

הגוסס (ע' שבט הלוי ח"ט רמה).

דפים פה – פו

קמו. מהם חילוקי הכפרה לעבירות השונות שבתורה?

חטאת ואשם-ודאי מכפרים כפרה גמורה; החטאת [הקבועה] מכפרת על שגגת עבירה שזדונה כרת [ויש עוד קרבן חטאת 'עולה ויורד' על עבירות מסוימות], והאשם – על עבירות מסוימות המפורשות בכתוב. הקרבן אינו מכפר ללא תשובה (עפ"י רש"י, וכ"מ ברמב"ם שגגות ג.י. וע' גבורת ארי). **אשם תלוי** אינו מכפר כפרה גמורה אלא תולה עד שיוודע לו חטאו, ואז יביא חטאת. ואם נתחייב באשם תלוי ועבר עליו יוהכ"פ נפטר מחיוב אשם תלוי.

אין חילוק לענין זה בין אם נודע לו על ספק-חטאו קודם יוהכ"פ או לאחר מכן. ויש להסתפק כשהפריש אשם תלוי ואח"כ עבר יוהכ"פ (עפ"י ריעב"ץ כריתות כה. וע"ש בשפת-אמת בראש הפרק, ואור שמה פסוה"מ ד, ד). וכן יש לעיין כשחטא ואינו יודע אם בדם או בחלב וכד', האם יוהכ"פ מכפר (עפ"י שפת אמת כריתות כה).

התשובה לבדה מכפרת על 'עשה' ועל 'לא תעשה' הניתק לעשה (שבו בניי שובבים – ארפא משובתיכם). ונחלקו תנאים האם התשובה לבדה מכפרת על לא-תעשה גמור. ולכל הדעות אינה מכפרת לבדה על לא תשא, שהוא לאו החמור שנאמר בו לא ינקה.

א. אף לדעת האומרים אין התשובה לבדה מכפרת על לא-תעשה גמור, מועילה היא לימחל לו במקצת, שמקלים לו הדין (עפ"י תוס' שבועות יב: ד"ה לא; תו"י. ועתוס' חגיגה ה. ד"ה הא. וכ"כ המארי שהתשובה הגמורה מכפרת בכל עת ולעולם אין הפרגוד ננעל בפניה).

ב. שאר לאוין שאין לוקים עליהם – ע' גבורת ארי; מנחת חינוך ססד, יד; תקנת השבין עמ' 119.

יום הכפורים; על עברות חמורות דהיינו חייבי כריתות ומיתות בית דין [ולדעה אחת הוא הדין בשאר לא-תעשה כנ"ל] – תשובה תולה ויוהכ"פ מכפר (כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם). כן סתמה משנתנו. אבל לדברי רבי ישמעאל בברייתא אין יוהכ"פ גומר הכפרה אלא בלאוין שאין בהם כרת, אבל עבר על כריתות ומיתות בית דין – תשובה ויוהכ"פ תולים ויסורים ממרקים (ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם).

רבי אומר: על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכפורים מכפר, חוץ מפורק עול (בשאלות הגרסה: מהלועג על חברו) ומגלה פנים בתורה ומיפר ברית בשר, שאם לא עשה תשובה אין יוהכ"פ מכפר.

בין לרבי בין לחכמים (פז). אין יום הכפורים מכפר לאומר אחטא ויום הכפורים מכפר.